

Martin Oravec
IPS, IV. semester
LS 2000/2001

Politika a etika
Ing. Aleš Havlíček

Dve koncepcie národa
podľa knihy Ernsta Gellnera *Národy a nacionalizmus*
a
štúdie José Ortegu y Gasset *Európa a idea Národa*

13. V. 2001

1. Úvod

V tejto eseji sa chcem zaoberať porovnávaním koncepcií pôvodu, vývoja a úlohy národa v ľudských dejinách z pier dvoch významných mysliteľov minulého storočia: britského historika českého pôvodu Ernsta Gellnera (1925-1992) a španielskeho filozofa José Ortegu y Gassetu (1883-1955). Ústrednou témou Gellnerovej knihy *Národy a nacionalizmus* je hľadanie odpovede na otázku, prečo sa národ stal kľúčovým faktorom v procese vznikania nových štátov v priebehu 19. a 20. storočia, zatiaľ čo dovtedy hral na politickom poli len marginálnu úlohu. Rozoberaním tohto centrálného problému z pohľadu rôznych vedeckých disciplín – napr. histórie, sociológie, politológie či psychológie – predstavuje autor čitateľovi nanajvýš zaujímavú a originálnu interpretáciu pôvodu a úlohy nacionalizmu. Základnú tézu autora možno zhrnúť do nasledujúcej vety: ***Také niečo ako národ donedávna vôbec neexistovalo a samotný nacionalizmus je len plodom priemyselnej spoločnosti, ktorý vznikol na princípe novej spoločenskej organizácie — a preto v minulosti nikdy nehral a v budúcnosti zase nemusí hrať žiadnu významnú rolu.*** Gellnerova kniha vyšla poprvýkrát v roku 1988 v Londýne a svojou prevratnou koncepciou interpretácie nacionalizmu si vyslúžila celosvetový ohlas, tak pozitívny ako i negatívny.

José Ortega y Gasset sa vo svojej štúdií *Úvaha o Európe* v prvom rade domnieva, že jeho úlohou ako intelektuála a elitára je interpretovať prebiehajúce historické udalosti, pretože na rozdiel od minulosti to v jeho čase už nik nerobí, a túži to spraviť aj napriek tomu, že si uvedomuje, aký je vplyv intelektuálov na chod dejín v jeho dobe obmedzený¹. Po druhé chce diagnostikovať tú neznámu chorobu, ktorou Európa v prvej polovici 20. storočia toľko trpela a spôsobila (si) veľké katastrofy, a to chce vykonať pomocou podrobného preskúmania historického vývoja koncepcie národa, čo možno považovať za ťažisko jeho práce. ***Hlavnou myšlienkou Gassetovej štúdie je presvedčenie, že hoci národ-ľud ako prirodzené, náhodné a mimovoľné spoločenstvo ľudí založené na súbore spoločných zvykov bol okolo 17. storočia prekonaný novou formou (politického) národa ako spoločenstvom ktoré hľadá „spôsob, ako byť /stále dokonalejším/ človekom“ a je orientované do budúcnosti, takáto forma spoločenského usporiadania sa skompromitovala už na začiatku 20. storočia, takže jediným riešením, ako prekonať túto krízu vtedajšej Európy je vytvorenie akéhosi európskeho nad-národa, inými slovami je to európska integrácia.*** Pri čítaní tejto filozoficko-historickej štúdie netreba zabúdať na to, že Ortega y Gasset je vyslovene

---

¹ Ortega y Gasset, José: *Evropa a idea Národa. A jiné eseje o problémech současného člověka.* Mladá fronta, edice Váhy, Praha 1993, str. 54.

eurocentricky zameraný, jeho štúdiá sa skladá z rôznych prednášok a esejí napísaných zväčša na začiatku 50. rokov a bola adresovaná poslucháčom univerzity v Berlíne. Tieto skutočnosti sa odrážajú v troch dôležitých momentoch, ktoré by mal mať čitateľ na pamäti: autor sa zaujíma len o národy a nacionalizmus v Európe, konkrétne na „Západe“, apeluje v prospech európskej integrácie, a napokon sa dlho zalieča nemeckému národu a jeho úlohe v budúcnosti.

2. Definícia nacionalizmu

Podľa Gellnera znie všeobecne akceptovaná teória nacionalizmu tak, že je to princíp, ktorý tvrdí, že politická a národná jednotka sa musia zhodovať. Aby sme boli viac konkrétnejší, nacionalizmus je teória politického oprávnenia, požadujúca, aby etnické hranice neboli pretínané politickými hranicami, a navyše, aby etnické hranice vnútri daného štátu neoddeľovali držiteľov moci od pospolitého ľudu.² Pre preskúmanie koreňov tohto princípu a jeho roly pri vzniku moderných štátov je podľa Gellnera kľúčové, aby sme sa najprv dôkladne pozreli na vývoj ľudskej spoločnosti v dvoch historických obdobiach – agrárnom a priemyselnom.

Ortega y Gasset síce s takouto, preňho určite primitívnou, definíciou nacionalizmu nepracuje, pretože ju pri svojom výklade nepotrebuje, čo nám však v tomto kontexte nesmierne zľahčí porovnanie, je fakt, že aj on považuje pre svoj výklad nevyhnutné rozdeliť vývoj koncepcie národa na dve štádiá: národ-ľud (ďalej *populus*) a politický národ (ďalej *natio*).

3. Národy v minulosti – agrárna spoločnosť (Gellner) a *populi* (Gasset)

Pod pojmom agrárna spoločnosť rozumie Gellner formu spoločenskej organizácie ľudí s hospodárstvom založeným na poľnohospodárskej produkcii s relatívne nemennou technológiou. Spoločenská štruktúra v agrárnom štáte ako základnej politickej jednotke agrárnej spoločnosti sa delí na dve triedy: vládnucu vrstvu a triedu roľníkov. Vládnuca trieda sa môže deliť do ďalších podskupín: vojaci, kňazi, duchovní, úradníci, niekedy aj obchodníci, pričom je vždy kladený dôraz na kultúrnu rozrôznenosť, odlišnosť každej podskupiny od všetkých ostatných. Čím viac takýchto odlišností existuje, tým je systém viac zakonzervovaný, stabilný a nemenný (teda s minimálnym stupňom vertikálnej sociálnej mobility) a tým vzbudzuje zdanie väčšej autority a prirodzenosti. Dôležitým poznávacím znakom vládnucej triedy je tzv. *vysoká kultúra* — čiže kultúra podporovaná písmom, často sa

---

² Gellner, Arnošt: *Národy a nacionalizmus*. Nakladatelství Hřibál, Praha 1993, str. 12.

líšiaca od klasickej ľudovej kultúry aj iným jazykom, či už latinčinou v úradoch alebo liturgickými jazykmi v cirkvi.³

Spodnú vrstvu vytvárajú miestne spoločenstvá s vlastnými kultúrami, horizontálne oddelenými od seba a s minimálnymi vzájomnými stykmi. Každá komunita žije svojím vlastným životom a vládnuca vrstva vôbec nemá záujem integrovať spodné vrstvy z hľadiska ich kultúry a znižovať rozdiely medzi jednotlivými izolovanými entitami dolných vrstiev. Tieto miestne kultúry sú všetky ľudové, analfabetické a dedené z pokolenia na pokolenie, pričom miestni obyvatelia si ich vôbec neuvedomujú, a nevedia si predstaviť život bez nich. Štát je zainteresovaný len na vyberaní daní a udržiavaní mieru.

Je teda zrejmé, že v agrárnej spoločnosti takmer všetko odporuje definovaniu politických jednotiek kultúrnymi alebo etnickými hranicami. Tak sa mohlo stať, že vo veľkých starovekých ríšach typu perzskej či rímskej mohlo existovať vedľa seba viacero kultúr i národov, a často sa stávalo, že jednotlivé spoločenstvá sa cítili a správali ako súčasť viacerých kultúr.⁴

„Národ-ľud je ... spoločenstvo konštituované súborom tradičným zvykov, vďačiacim za svoj pôvod náhode a premenám dejín. Národ-ľud žije netečne zo svojej minulosti a len tak. Žiadny jeho zvyk nie je sám o sebe úctyhodný. Zrodil sa mechanicky. Je to spôsob, ako sa tetovať alebo obliekať, ako sa ženiť, ako vykonávať vágne náboženské obrady, ako hovoriť a gestikulovať. U najprimitívnejších národoch-ľudoch sú tým 'najľudovejším', teda tým najkonštitutívnejším a najsymbolickejším v ich vedomí tance okolo posvätných bubnov... Národ-ľud spočíva len v obyčajných vrtochoch nakopených náhodou a ... rovnako tak by nimi mohli byť akékoľvek iné,“⁵ píše Ortega y Gasset na adresu pôvodnej idey národa, ktorý existovala podľa jeho chápania približne do 17. storočia hlavne v západnej Európe. Nápadná podobnosť s Gellnerovou socio-ekonomickou koncepciou národa v pred-industriálnej spoločnosti je takmer neprehliadnuteľná, hoci časové obdobie v otázke prechodu od jedného typu národa k druhému sa trochu rozchádza.

4. Národy v priemyselnej spoločnosti (Gellner) a *nationes* (Gasset)

Priemyselná spoločnosť je oproti agrárnej v Gellnerovom poňatí založená na úplne novom princípe – dokáže totiž produkovať oveľa viac materiálnych statkov a zaistiť tým živobytie a

---

³ Pozri Gellner, op.cit., str. 19-29.

⁴ Ibid., str. 22.

⁵ Ortega y Gasset, op.cit., str. 5.

neporovnateľný komfort takému počtu ľudí, akému by to v agrárnej spoločnosti nebolo nikdy možné.⁶ Je to spoločnosť, založená na neustálom raste a zlepšovaní, čo však radikálne mení skostnatenu spoločenskú štruktúru.

Vysoká produktivita totiž vyžaduje 1. po prvé zložitejšiu deľbu práce a 2. po druhé možnosť častej zmeny štruktúry zamestnaní.⁷ Takýto kvalitatívne nový druh deľby práce vykazuje veľkú premenlivosť – moderný človek musí v živote často zmeniť zamestnanie, pričom jednotlivé odvetvia a tým i profesie vznikajú a zanikajú s celkovým pokrokom spoločnosti. V priemyselnej spoločnosti existuje veľké množstvo druhov zamestnaní, avšak tieto zamestnania sú navzájom príbuzné a viac-menej kompatibilné. Z toho vyplýva dôležitý záver – v modernej dobe je väčšia časť vzdelávacieho procesu univerzálna, pričom až po zvládnutí týchto všeobecných základov nevyhnutných pre život (čítanie, počítanie, spoločenské zvyky, komunikácia s neznámymi ľuďmi) nasleduje konkrétna kvalifikácia pre určitý typ profesie, a ten trvá relatívne krátko. Pri zmene zamestnania, prípadne zmene výrobných prostriedkov či pracovného procesu, trvá rekvalifikácia relatívne krátku dobu, pretože hlavné zásady práce, návod na obsluhu či zmenený postup práce je možné získať, prečítať si či osvojiť veľmi rýchlo a jednoducho.⁸ Avšak nevyhnutnou podmienkou takejto bezproblémovej adaptácie v priemyselnej spoločnosti je bezproblémová komunikácia medzi jednotlivými jej anonymnými členmi. Je len logické, že takáto komunikácia musí prebiehať v spoločnom a štandardizovanom jazykovom prostredí, presnejšie v rámci jednej kultúry.

Ortega y Gasset má na vec iný pohľad. Aj on odhaľuje, že v určitom historickom období, konkrétne v prípade Západnej Európy je to (s výnimkami Anglicka a Nemecka) 17. storočie, sa *populi* transformujú na národy nového druhu – *nationes*. Zaujímavé však je, že v celej štúdií sa takmer nenájde jediná zmienka o tom, aké sú príčiny tohto prerodu, autor ako by len opisoval a interpretoval nejakú udalosť v dejinách bez nároku na vysvetlenie. Gasset tento prerod dokumentuje na slovách Henricha IV. obyvateľom Bugey, kedy sa francúzsky kráľ odvoláva jednotu „životných foriem – zvykov – symbolizovaná jednotou jazyka“⁹, aby odôvodnil právo na svoju zvrchovanosť nad územím. Z tohto príkladu možno vydedukovať, že je to toto sebauvedomenie si vlastnej jednoty príslušníkov *populus*, ktoré postupne vytvára *natio*. Na inom mieste sa autor vyjadruje, že podmienkou *sine qua non* pre formovanie

---

⁶ Gellner, op.cit., str. 30.

⁷ Ibid., str. 35.

⁸ Ibid., str. 38-40.

⁹ Ortega y Gasset, op.cit., str. 69.

západoeurópskeho národa v zmysle *natio* je uvedomovanie si vlastnej veľkolepej minulosti a prenášanie tejto dávnej vidiny do budúcnosti (na rozdiel od antických Grékov, ktorí sa podľa Gasseta zaujímal len o bezprostrednú minulosť a dávne dejiny si nahrádzali mýtami). Základnou charakteristikou *natio* je hľadanie „spôsobu, ako byť človekom“ v povznesenejšom zmysle a podľa anglického, francúzskeho či nemeckého spôsobu, ako zdokonaľovať národnú existenciu vo vzájomnej mierovej súťaži či militantnej rivalite s ostatnými európskymi politickými národmi. Takéto národy orientujú svoje snaženie dlho do budúcnosti, ako sa vyjadruje Gasset: „idea Národa /*natio*/... znamená predovšetkým byť živým programom do budúcnosti.“¹⁰

5. Dôsledku zmeny povahy národa v 17. storočí

U Gellnera sa nachádza kľúčový bod na našej ceste hľadania príčin dôležitej úlohy nacionalizmu v dnešnom svete práve v zmene charakteru výrobného procesu a ním vyžadovanou zmenou povahy kvalifikácie. Na rozdiel od agrárnej spoločnosti, kde výchova a kvalifikácia väčšiny obyvateľov prebieha pomocou začlenenia do miestneho spoločenstva a praktickom učení sa tradičných výrobných postupov či životných zvykov, v priemyselnej spoločnosti nie sú miestne spoločenstvá (rodiny) schopné poskytnúť svojim potomkom všeobecné vzdelanie nevyhnutné pre život – to sa dá v súčasných podmienkach zabezpečiť len moderným, všeobecným a centralizovaným vzdelávacím systémom. Takáto výchovná infraštruktúra je nepostrádateľná, veľmi veľká a hlavne nákladná – taká nákladná, že ju môže zabezpečiť len štát.¹¹ Teda ten štát, ktorý bol doteraz zainteresovaný iba vo vyberaní daní v záujme väčšieho pokroku a blahobytu spoločnosti preberá patronát nad kultúrou a logicky sa štát a kultúra zjednocujú a vytvárajú jeden celok.

V agrárnej spoločnosti bola vysoká kultúra založená na výkone menšiny a tým sa líšila od neusporiadaných a analfabetických ľudových kultúr spodných vrstiev. Klerikálna vrstva, hlavný nositeľ vysokej kultúry, bola zriedka spätá s jednou politickou jednotkou, kultúrne či etnicky ohraničeným územím, snažila sa byť skôr trans-politická a trans-etnická. Väčšina obyvateľstva bola vylúčená z moci a vysokej kultúry, bola spätá skôr s cirkvou ako so štátom. Na druhej strane občania priemyselnej spoločnosti sú spätí skôr s vysokou kultúrou, pretože ju potrebujú pre každodenný život a hospodársky život. A tým pádom sú spätí zároveň aj so štátom, pretože jedine štát môže vysokú kultúru vydržiavať svojimi prostriedkami. A práve

---

¹⁰ Ibid., str. 6.

¹¹ Gellner, op.cit., str.45-46.

tento kvalitatívny prechod od jedného typu vysokej kultúry k druhej sa navonok podľa Gellnera javí ako príchod nacionalizmu!¹²

Pre Gassetovo chápanie národa nie je až tak podstatný samotný rozdiel medzi národom – *populus* a národom – *natio*, ako skôr to, čo mali spoločné a čo sa tiahlo ako červená niť viac či menej nápadne v pozadí životov ľudí takmer po celé európske dejiny – a tým je akési európske kultúrne povedomie. To sa prejavovalo ako spoločný súbor hodnôt, ideí, zvykov a mravov, dokonca ako spoločné veľkolepé dejiny v rámci Rímskej ríše. Preto sa autor domnieva, že európsky človek žil už od nepamäti v dvoch historických priestoroch: jednak v Európe, v spoločnom a transcendentnom spoložití s inými národmi, s ktorými zdieľal mravy, zvyky, do istej miery i jazyk (latinčinu), dejiny, základné princípy práva a politickej moci, a jednak vo vlastnom národe, takpovediac na vlastnej hrude, plnej partikularít a rozrôzneností, s veľmi úzkym obzorom. Podľa Gassetu je práve pre európske dejiny príznačný rytmus, akým štáty vibrovali medzi dimenziou európskej spoločnosti vytvorenej veľkolepým systémom európskych zvykov a medzi dimenziou druhou, charakteristickou súborom osobitných národných zvykov. Ako príklad prvého rozmeru európskych dejín možno spomenúť 9. storočie Karola Veľkého s rozširovaním karolínskej renesancie alebo krížové výpravy, ako príklad provincionalizmu možno uviesť storočia rozkvetu nacionalizmu a vojen, ako je 19. storočie.

Na vysvetlenie dôležitosti tejto koncepcie európskej jednoty používa Gasset inú paralelu, a to porovnanie idey gréckeho Polis či rímskeho Urbs s ideou európskeho národa. Aj obyvatel' Polis aj príslušník národa majú dvojité identity, v prvom prípade je to občianstvo mesta bojujúce s vedomím spoločenstva so všetkými Grékmi, v prípade národa je to rozpor medzi príslušenstvom k národu proti príslušenstvu ku jednotnej kultúre západnej Európy. Táto paralela však pokrívá a zároveň odhaľuje svoje posolstvo v jednom dôležitom momente. Zatiaľ čo príslušenstvo ku Heliade na jednej strane a k partikulárnemu národnému spoločenstvu na druhej strane je mimovoľné, prirodzené a často neuvedomé, a možno ho nazvať zotrvačným bytím, snaha o to byť súčasťou Polis na jednej a Európy na druhej strane musí byť aktívna, zacielená a zároveň pôsobí povznášajúco a transcendentne – inými slovami „formuje látku“ zotrvačnosti a možno ju teda nazvať „agilným bytím“.¹³ A autor sa netají

---

¹² Gellner, op.cit., str. 49.

¹³ Pozri Ortega y Gasset, op. cit., str. 56-57.

svojím názorom o tom, čo považuje za dôležitejšie: „... Európa ako spoločnosť existuje /ontologicky/ pred existenciou európskych národov.“¹⁴

6. Problematickosť národa a nacionalizmu

Teda vysoké kultúry nového druhu nazývame spolu s Gellnerom národom. Je však otázne, ktorá ľudová kultúra nižších spoločenských vrstiev sa v priemyselnom veku presadí a vytvorí si vlastný štát. Proces vytvorenia vlastného štátu je veľmi ťažko predpovedateľný a závisí od nespočetných faktorov — veľkosť kultúry, kompaktnosť územia, schopnosť intelektuálnej triedy národa apod. Gellner s poukazom na jednoduché prirovnanie takmer 8000 existujúcich kultúr (potencionálnych nacionalizmov) oproti menej ako 800 skutočných štátov (a potenciálnych štátov v podobe separatistických hnutí)¹⁵ dokazuje, že väčšina potencionálnych nacionalizmov musí zlyhať, alebo sa ani vôbec nepokúša o politickú realizáciu. Iba tie kultúry, ktoré sa domnievajú, že majú nádej, bojujú o obyvateľstvo a štátne územie, prebúdajú v národe city spolupríslušnosti a „národní buditelia“ sa všemožne snažia vytvoriť z kultúry národ s vlastným štátom.

Z týchto úvah by sa dalo vyvodiť, že nacionalizmus je v skutočnosti veľmi slabý, keď vlastne iba v jednej desatine potencionálnych kultúr dokázal prebudiť staré skryté driemajúce sily a vytvoriť politicko-kultúrnu jednotku — teda národ. Gellner však oponuje: „Národy ako prirodzený, bohom daný spôsob triedenia ľudí, ako vrozené, hoci dlho odkladané politické určenie, je totiž *mýtom*.“¹⁶ Takisto nacionalizmus nemožno chápať ako prebúdanie týchto mýtických a domnele prirodzených jednotiek, nacionalizmus totiž len pretvára existujúce kultúry a mení ich na národy, niekedy si národy vymýšľa a často v záujme jednej vyvolenej kultúry vyhladzuje všetky ostatné.¹⁷ Nacionalizmus je teda len kryštalizácia nových jednotiek, vhodných pre súčasné podmienky, vytvorených na základe novej deľby práce – a táto sila „je skutočne veľmi mocná, aj keď to nie je jediná sila modernom svete, ani úplne neodolateľná.“¹⁸

Záverečná definícia nacionalizmu, ku ktorej dochádza Gellner, teda znie nasledovne: Nacionalizmus je vlastne usporiadanie ľudských skupín do veľkých, ústredne vychovávaných kultúrnych jednotných jednotiek. Nacionalizmus nie je teda prirodzený ani vrozený, spočíva len

---

¹⁴ Ortega y Gasset, op.cit., str. 30.

¹⁵ Gellner, op.cit., str. 55-56.

¹⁶ Ibid., str. 59-60.

¹⁷ Ibid., str. 59.

¹⁸ Ibid., str. 60.

v špeciálnych nárokoch na organizáciu práce, kladených životom v priemyselnej spoločnosti, ktorá sa snaží byť čo najefektívnejšia.

Ortega y Gasset vidí problematiku národností inak. V prvom rade pripisuje vtedajšiu neblahú situáciu v Európe, v tradícii svojej knihy *Vzbura davov*, vo fakte, že od roku 1850 možno pozorovať postupnú degeneráciu európskych politikov, ktorí nie sú ochotní ani počúvať intelektuálnych prorokov a odovzdávajú riadenie štátu do rúk masám.¹⁹ Novším neduhom na medzinárodnom poli je v súvislosti so zlepšujúcou sa technológiou nebývalý jav verejnej mienky – tej „elementárnej nerozvažujúcej a nezodpovednej sily“²⁰, ktorá na základe neúplných informácií a nepochopenia situácie vynáša nekompetentné súdy a vyvoláva medzinárodný nátlak.

Ale asi najväčšia katastrofa prišla s nástupom demokracie, keď sa „národné vedomie transformovalo – povedal by som spilo /píše Gasset/– do podoby nacionalizmu“²¹ Toto prehnané pociťovanie národnej súnalezitosti zo strany nás sa prejavilo v expanziách ako prejave nacionalizmu navonok, alebo v nacionalizme dovnútra, ako ho napríklad opisuje Gasset v povojnovom období: „Žiadny európsky národ sa dnes neusiluje o expanziu a nadvládu, a napriek tomu jeho vnútorný postoj voči iným národom je zápornejší ako kedykoľvek predtým. Každý z nich žije akoby uzatvorený sám do seba... Dnes každý národ chce žiť svojím vlastným a osobitným spôsobom a cíti antipatiu k spôsobu života ostatných.“²²

Krátko po druhej svetovej vojne, v ktorej sa prvýkrát pokúsili národy Európy vyhubiť seba navzájom, tvrdí Ortega y Gasset, že idea národa – *natio* už vyčerpala svoj obsah. Vo svojom dôsledku to znamená, že *nationes* sa znovu transformujú do štádia *populi*, menia sa na provincie so všetkým, čo k tomu patrí, preto už Európa nemá byť na čo hrdá. Jednoducho povedané národ – *natio* ako najdokonalejšia forma spoločenského života sa stáva anachronizmom a záchrana Európy spočíva len v prekonaní idey národa – *natio*.²³

7. Vyhliadky do budúcnosti

Zaujímavá je otázka, čo bude s nacionalistickým hnutím v období ukončeného industrializmu. Hoci, ako konštatuje Gellner, máme v dnešných časoch ešte ďaleko od toho, aby sme plne

---

¹⁹ Ortega y Gasset, op.cit., str. 40.

²⁰ Ibid., str. 95.

²¹ Ibid., str. 73.

²² Ibid., str. 15.

pokryli požiadavky celej ľudskej civilizácie, a nemôžeme si predstaviť situáciu, keď vyčerpáme všetky technologické možnosti, niekedy v budúcnosti možno dospeje ľudstvo do bodu, keď nové technológie nebudú mať žiadny vplyv na spoločenskú organizáciu. Ľudská spoločnosť sa vtedy stane nehybnou a komunikačné či kultúrne prekážky budú hrať len minoritnú úlohu, napriek tomu však Gellner neverí, že fenomén nacionalizmu niekedy úplne zanikne. Je totiž presvedčený, že ľudia zostanú naďalej závislí na rodnej kultúre, jej hodnotách, vzdelaní, ktoré dostali, a hranice vlastnej kultúry budú znamenať aj hranice ľudskej dôstojnosti, možnosti zamestnania a plnohodnotného života.²⁴ Na druhej strane sa autor domnieva, že ostrie stretov a konfliktov medzi jednotlivými kultúrami sa vďaka vývoju morálnych hodnôt v povedomí ľudskej spoločnosti ako takej bude čoraz viac zmiernovať. Gellner nám nejaké optimistické posolstvo nezanecháva: konštatuje totiž, že „medzinárodná hojnosť rôznych vysokých kultúr nám bezpochyby (našťastie) zostane“.²⁵ Môžeme konštatovať, že z toho vyplývajúce etnické konflikty (bohužiaľ) tiež.

Hlavným odkazom práce Ortegu y Gasseta „Európa a idea Národa“, ktorá bola v prevažnej miere napísaná na začiatku päťdesiatych rokov pre nemeckých poslucháčov a čitateľov, je výzva európskych národov k integrácii. Autor sa na viacerých miestach domnieva, že jediným riešením, ako prekonať dočasnú retardáciu európskeho života (ako bola opísaná v predchádzajúcej podkapitole), kde sa existencia národného štátu náhle ukazuje ako brzda vývoja, je nutnosť vytvorenia akéhosi európskeho nad-národa²⁶, ako k tomu „prorok“-Gasset vyzýval už v tridsiatych rokoch, pred druhou svetovou vojnou. Avšak podľa autora je jasné, že myšlienka európskej integrácie nie je koncept v dejinách západoeurópskych krajín vôbec nový. Veď také niečo, ako európske kultúrne vedomie, najlepšie ilustrované na existencii doktríny, „na ktorej sa zakladala počiatočná jednota /Európy/ a podľa ktorej existuje spoločenstvo európskych Štátov, hoci nie sú riadené žiadnou účinnou federáciou, a každý štát má povinnosť intervenovať v tom, čo je pre Európu závažné“²⁷ od nepamäti v Európe existovalo a stále existuje. Žiadny európsky (či skôr západoeurópsky: spomeňme si na rolu Pruska, Rakúska a Ruska pri delení Poľska) štát nebol teda, napriek deklaráciám, nikdy úplne zvrchovaný, vždy nad ním existovala akási európska „verejná mienka“, ktorá sa odrážala vo

---

²³ Ibid, op.cit., str. 39.

²⁴ Pozri kapitolu „Budoucnost nacionalismu“ v Gellner, op.cit., str. 121-132.

²⁵ Gellner, op.cit., str. 132-133.

²⁶ Ortega y Gasset, op.cit., str. 7.

²⁷ slova Niebuhra cituje Ortega y Gasset: ibid., str. 83.

vzniku a výkone európskej „verejnej moci“, ktorá v rôznych časových obdobiach naberala rôzne podoby, avšak „*istá forma európskeho štátu existovala vždy*“.²⁸

Ortega y Gasset teda argumentuje, že od konca prvej svetovej vojny sa objavili nevyhnutné historické okolnosti, ktoré nútia rôzne národy a národné štáty k tomu, aby svojej tradičnej kultúrnej jednote dali novú podobu, a to konkrétne právnu formu jednoty. Takáto jednota je vynútená a prejavovala by sa napríklad v oblastiach ako formálne dohody v oblasti ekonomiky, jednotná obrana európskeho charakteru proti spoločnému nebezpečenstvu.

Avšak dôležitosť plurality národov v takomto novom spoločenstve nie je možné podceňovať. Európska rovnováha, koncept používaný hlavne v 19. storočí britskými politikmi ako cieľ ich snaženia na európskom medzinárodnom poli, je základnou charakteristikou Európy i v čase písania Ortegovho traktátu a vyplýva z nej „dynamická jednota“²⁹ a bohatosť európskeho kultúrneho a duchovného dedičstva. Autor teda vehementne bojuje za uchovanie národností a ich rôznych kultúrnych identít, ktorých strata je aktuálna aj dnes v čase rozširovania EÚ, ale v rámci jedného politického spoločenstva, ktoré by vylúčilo zopakovanie takého nešťastia, aké sa udialo v Európe v rokoch 1939-1945.

V súvislosti s touto novodobou európskou katastrofou sa Gasset pred svojím nemeckým poslucháčstvom domnieva, že síce sa európska civilizácia hlboko prepadla, avšak charakteru jej existencie vyplýva, že jej náleží prekonávať krízy a vyvstať z popola dôkladne očistená. To dvojnásobne platí pre nemecký národ, ktorého národné vedomie z dôvodu svojej neskoršej emancipácie ešte nie je uzavretá a čakajú ho v budúcnosti v chápaní španielskeho vizionára nové plodné úlohy. Gasset určite myslí na možnosť zohrať kľúčovú rolu pri zjednocovaní Európy do nadnárodnej politickej jednotky, ktorá by mala zabrániť ďalším nevraživostiam a vojnám medzi národmi.

8. Záver

Je až prekvapivé, ako dvaja takí odlišní autori – britský Čech židovského pôvodu a Španiel- aristokrat, prvý historik a druhý filozof, jeden tvoriaci prevažne v prvej, druhý v druhej polovici 20. storočia, prvý využívajúc skôr svoje vedomosti zo sociologickej a ekonomickej sféry a druhý prevažne z filozofie a histórie – dospeli k veľmi podobným koncepciám vývoja národa a národnosti. Ich štúdie bezpochyby nepostrádajú pútavosť, originalitu a presvedčivosť, ale podľa môjho názoru je odkaz ich práce pre ľudstvo tretieho tisícročia už prekonaný.

---

²⁸ Ortega y Gasset, op.cit., str. 77.

²⁹ Ibid..

Podľa niektorých pozorovateľov v súčasnosti už priemyselná revolúcia, ktorá stála podľa Gellnera pri zrode novodobého nacionalizmu a národa, už doznieva a je pravda, že podobne ako Gellner predpovedal, nacionalizmus a všetko čo k nemu patrí, prestáva hrať v západnej spoločnosti takú kľúčovú úlohu, akú hral nepochybne aspoň do druhej svetovej vojny. A to napriek tomu, že v novom „informačnom“ veku hrá dorozumievanie medzi ľuďmi v gellnerovskom zmysle „komunikácie pracovných postupov“ ešte väčšiu rolu. Avšak tento protiklad existuje len na prvý pohľad a je možné nájsť jednoduché vysvetlenie – čoraz viac mladých ľudí sa stáva transnacionálnych a multilingválnych a tak dokážu bez problémov striedať zamestnania a krajiny svojho pobytu bez akýchkoľvek komunikačných problémov. Preto možno podľa môjho názoru povedať, že Gellnerova koncepcia je – a čo je nutné zdôrazniť – v západnej civilizácii a možno len pre niektorých vyvolených, prekonaná. To isté možno v istom zmysle povedať aj o knihe Ortegu y Gasset, ktorý bezpochyby prekročil, ako niekoľkokrát vo svojom živote, svoju dobu, a jeho apel v prospech európskej integrácie našiel odozvu v historickom vývoji a v dnešnej postudenovojnovej realite nášho kontinentu.

Avšak ako už bolo zdôraznené, neaktuálnosť myšlienok týchto dvoch veľkých mysliteľov platí v súčasnosti len v kontexte niektorých sociálnych vrstiev v západných spoločnostiach, avšak Gellnerova interpretácia dôležitosti nacionalizmu v rámci industrializovaných spoločností a Gassetova myšlienka predchádzania medzinárodných konfliktov pomocou nadnárodnej integrácie sa môžu stať veľmi aktuálnymi v budúcnosti pre regióny tretieho sveta.

Bibliografia:

-
- *Ernest Gellner: Národy a nacionalizmus/ Nations and Nationalism* in Kritika & Kontext, číslo 2-3/97, II. ročník, vydáva Výberový vzdelávací spolok, str. 94-109
  - Gellner, Arnošt: *Národy a nacionalizmus*. Nakladatelství Hříbal, Praha 1993
  - Ortega y Gasset, José: *Evropa a idea Národa. A jiné eseje o problémech současného člověka*. Mladá fronta, edice Váhy, Praha 1993.

pozn.: Všetky citáty preložil z češtiny do slovenčiny autor.